

Temmuz ayı sonunda ABD Dışişleri Bakanı John Kerry öncülüğünde Washington'da başlayan ve 6 ila 9 ay sürmesi beklenen Filistin-İsrail müzakerelerinden de şu ana dek umut aşıl原因ıcı bir sonuç çıkmamıştır.

Irak, Suriye ve İran'ın Türkiye Politikaları

The Policy of Iraq, Syria and Iran on Turkey

Barış DOSTER

Abstract

The foreign policies of Turkey towards region countries, especially Iraq, Syria and Iran have some negative reflections and perceptions. Therefore the foreign policies of these three countries on Turkey have some common interests and they cooperate with each other against Turkey. All these countries see Turkey as a key ally of the USA policies in The Middle East. This article concludes that there is an imbalance between the realities and goals of Turkey. The state capacity and soft power of Turkey are not enough for its targets on the Middle East.

Keywords: Turkey, Iraq, Syria, Iran, Middle East

Libya, Mısır, Suriye, hatta 2010 yılı Aralık ayında sürecin başladığı Tunus, Arap Baharı öncesine oranla daha demokratik ve daha istikrarlı olmadıkları gibi, pek çok uzman da gelecekte daha kanlı, daha istikrarsız, daha bölünmüş bir Ortadoğu endişesi taşımaktadır.

Giriş

ABD'nin 2000'li yıllardan itibaren önceleri kısaca BOP (Büyük Ortadoğu Projesi) denilen, sonrasında GOKAP (Genişletilmiş Ortadoğu ve Kuzey Afrika Projesi) olarak anılan projeye, görünürde bölgede insan hakları, demokrasi, özgürlük, hukuk devleti, sivil toplum ve piyasa ekonomisini egemen kılmak istediği savunulmuştur. Gerçekte ise Washington, kimi ülkelerin sınırlarını, kimilerinin rejimlerini, kimilerinin de hem sınırlarını hem de rejimlerini değiştirmek istediğini açıklamıştır. Sonradan dışişleri bakanlığı yapacak olan Condoleezza Rice, "Ortadoğu'da 22 ülkenin sınırlarının ve rejimlerinin değişeceğini" yazmıştır.¹ ABD bu yolla, Ortadoğu'da kendi güdümünde rejimler yaratmaya, zaten öyle olan rejimleri de tahkim etmeye çalışmaya yönelmiştir. BOP, ilk kez 2000 yılındaki Davos Zirvesi'nde Dick Cheney, 2004'te ise Bush tarafından dillendirilmişse de öncesinin olduğu bilinmektedir. Fikri hazırlığını yapan isimler arasında Türkiye'de de yakından tanınan Bernard Lewis, Zbigniew Brzezinski gibi uzmanlar öne çıkmışlardır. BOP'un kapsama alanına 35 ülkenin girdiği, bunlardan 22'sinin Arap ülkesi, 5'inin Arap olmayan Ortadoğu ülkesi, 5'inin Orta Asya ülkesi, 3'ünün ise Trans Kafkasya ülkesi olduğu çokça ifade edilmiştir.

Projenin hedefi Ortadoğu'dur. Bunun nedeni de çoktur. Üç semavi dinin doğduğu topraktır. Üç kıtanın birleştiği stratejik bölgedir. Petrol yatağıdır. Yaklaşık 400 milyon nüfusu vardır. Bunun büyük çoğunluğu Müslüman'dır. Dünya petrolünün kabaca yüzde 60'ı, doğalgazının yüzde 40'ı bu bölgeden çıkmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre; bölge nüfusunun dörtte biri günde 2

dolardan az gelire sahiptir. Bölgedeki nüfus artış hızı ise dünya ortalamasının iki katıdır. Otoriter rejimler, krallıklar, diktatörlükler, İslamcı hareketler, toplumsal eşitsizlikler, siyasi cinayetler, etnik, dinsel, mezhepsel çatışmalar, terör eylemleri en çok bu bölgede görülmektedir. Sanayi Devrimi'ni, Aydınlanma Devrimi'ni kaçırmış olan bölgede demokrasinin kolayca zemin bulması hayli güçtür. Bu yönüyle de Ortadoğu, siyasal anlamda Balkanlaştırmaya fazlasıyla müsaittir.

Tarihte ve günümüzde tüm büyük güçlerin, emperyalist ülkelerin bölgeye yönelik hesapları, çıkarları, müdahale etmek için nedenleri, bahaneleri ve çeşitli müdahale araçları vardır. Jeopolitik konum ve enerji zenginliği ise hepsinin ortak gerekçeleridir. Bunlara ilaveten hızla yükselen Rusya'nın bölgeye coğrafi yakınlığı söz konusudur. ABD, stratejik ortağı İsrail'in güvenliğini önemsemektedir. Son çeyrek yüzyıldır ortalama yıllık yüzde 10 düzeyinde büyüyen Çin açısından ise enerji ihtiyacı öne çıkmaktadır. Bölgeye en çok müdahale eden, en fazla işgal gerçekleştiren ülke ise ABD'dir. Dört bölge ülkesinin (Türkiye, İran, Irak, Suriye) bölünmesiyle kurulacak bir Kürt devletinin hamisi olarak algılanmaktadır. Kitle imha silahlarını, nükleer faaliyetleri, uyuşturucu trafiğini, etnik, dinsel, mezhepsel çatışmaları, terörü, insan hakları ihlallerini, antidemokratik rejimleri, başıbozuk devletleri, teröre destek veren ülkeleri, 8 milyon nüfuslu İsrail'in güvenliğini bahane ederek gelip bölgeye yerleşmeye çalıştığına ilişkin güçlü bir kanaat egemendir. Oysa ABD'nin bu yakındıklarının bir kısmı bizzat onun eseridir. Nitekim Afganistan ve Irak işgallerinden sonra Libya'da, son olarak da Suriye'de yaşananlar, bu durumu kanıtlayan gelişmelerden

bazılarıdır. Kısa süre önce “ABD’li bir bağımsız kuruluş, ABD’nin 150 milyon dolarının Taliban’a destek veren kişi ve kurumlara gittiğini öne sürmüştür”² ki, bunun ABD yönetiminden habersiz olduğunu düşünmek doğru değildir.

Bölgede enerji zenginliği kadar su kıtlığı da önemli bir sorun kaynağıdır. İsrail su gereksiniminin yaklaşık yüzde 40’ını yeraltı kaynaklarından sağlamaktadır. Bu kaynakların önemli bölümü de Golan Tepeleri’nde bulunmaktadır. Şeria Irmağı’nın kollarının denetimi İsrail için önemlidir. Bölgedeki suların neredeyse tümünün sınır aşan sular olduğu dikkate alınır, konunun önemi daha iyi anlaşılır. Ortadoğu’nun en temel meselesi olarak öne çıkan Filistin sorunu ve onu da içeren Arap-İsrail uyuşmazlığında ise kısa vadede çözüm beklenmemektedir. Temmuz ayı sonunda ABD Dışişleri Bakanı John Kerry öncülüğünde Washington’da başlayan ve 6 ila 9 ay sürmesi beklenen Filistin-İsrail müzakerelerinden de şu ana dek umut aşılayıcı bir sonuç çıkmamıştır.

Kimilerinin başlangıçta hayli umut bağladığı “Arap Baharı” da şimdiye dek umulanı vermemiştir. Bölgede henüz demokratik ölçütlerde bir iyileşme sağlanamadığı gibi, bunu beklemenin de fazlasıyla iyimser bir tutum olduğu görülmüştür. Tersine, “baharı yaşayan” ülkelerdeki iç kargaşa, iç çatışma, hatta iç savaş şiddetlenmiş, istikrarsızlık artmıştır. Libya, Mısır, Suriye, hatta 2010 yılı Aralık ayında sürecin başladığı Tunus, Arap Baharı öncesine oranla daha demokratik ve daha istikrarlı olmadıkları gibi, pek çok uzman da gelecekte daha kanlı, daha istikrarsız, daha bölünmüş bir Ortadoğu endişesi taşımaktadır. Bu gelişmeler sonrasında, demokrasinin ithal edilemeyeceği, yeterli iç dinamikler yoksa demokratik parlamenter rejime ulaşmanın bir hayal olduğu bir kez daha anlaşılmıştır.

Arap dünyasının en köklü uygarlığı ve başat devleti olarak öne çıkan Mısır’da, Cumhurbaşkanı Mursi’nin kitlesel bir halk hareketi ve ona verilen ordu desteğiyle bir askeri bir müdahale sonucunda iktidardan devrilmesiyle ülkedeki gerginlik en üst düzeye çıkmıştır. Gerek ABD ve Avrupa Birliği’nin, gerekse de Birleşik Arap Emirlikleri

ve Katar’dan oluşan Arap ülkelerinin Mısır yönetimi ile Müslüman Kardeşler (İhvan) arasındaki arabuluculuk çabaları henüz olumlu sonuç vermemiştir. Dahası, hükümet ülkedeki çözümsüzlükten İhvan’ı sorumlu tuttuğunu açıklamıştır. Çatışmalar şiddetlenirken ve ölü sayısı sürekli artarken, cumhurbaşkanı yardımcısı El Baradei istifa etmiştir.

Bölgedeki istikrarsızlık sürmektedir. Eylemlerde şiddet dozu yüksektir. Ölü sayısı artmaktadır. Muhalefet dağınıktır. Pek çok ülke iç savaş tehdidi altındadır. Sudan resmen ikiye bölünmüştür. Libya ise kanlı şekilde gerçekleşen iktidar değişikliğinden sonra bir türlü istikrara kavuşmamıştır. Afganistan işgal altındadır. Tunus’ta iki muhalif liderin öldürülmesi sonucu başlayan kitlesel eylemler sürmektedir ve ülkede kargaşa egemendir.

Irak’ın Kuzeyindeki Özerk Bölge ve Türkiye

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Türkiye ve üç önemli Müslüman komşusu Irak, Suriye ve İran, hem kendi sorunlarıyla başa çıkmaya çalışmaktadırlar hem de bölünme tehlikesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. Irak’ın resmen olmasa bile fiilen bölünmesiyle birlikte, ülkenin kuzeyinde bir Kürt devletinin kurulmakta olduğu yönünde güçlü işaretler mevcuttur. ABD’nin her ne kadar aksini iddia etse de, Irak’ın bütünlüğünden ziyade ilk aşamada federal bir yapıya kavuşmasını istediği, federal bir Irak’ın da uzun süre bütünlüğünü koruyamayacağını öngördüğü yönünde güçlü emareler vardır. Ülkenin kuzeyindeki Kürt Özerk Bölgesi’ni tüm gücüyle destekleyen ABD’nin, Şiiilerin İran’la yakınlaşmasından endişe duyduğu bilinmektedir. Irak’ın gerek Şii-Sünni, gerekse Arap-Kürt çatışmasına sahne olması halinde bütünlüğünü koruması hayli güçtür.

1991 yılındaki Körfez Bunalımı’ndan bu yana Irak’ta yaşanan gelişmeler en çok ülkedeki ve bölgedeki Kürtlerin işine yaramıştır. Bölgesel ve küresel dinamikler en fazla Kürt taleplerini tatmin etmiş ve beslemiştir. Türkiye de son yıllarda bölgeye yönelik politikasında önemli değişiklikler yapmıştır. Irak’ın kuzeyindeki bölgesel Kürt yönetimini ve sonraki aşamada kurulacak

bağımsız bir Kürt devletini desteklemeye başlamıştır. Öyle ki bu konuda Ankara'nın attığı kimi adımlar, Bağdat'ta Irak'ın içişlerine müdahale şeklinde algılanmıştır. Türkiye yıllar boyunca geleneksel olarak destek verdiği Türkmenlere ise daha mesafeli yaklaşır olmuştur.

Türkiye'nin izlediği Irak politikasının ekonomik boyutları da vardır. Çok sayıda Türk yatırımcı Kuzey Irak'ta önemli miktarda yatırım yapmıştır ve yapmaktadır. Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin lideri Barzani de, bölgeden Türkiye'ye petrol taşıyacak ikinci boru hattını inşa etmek için harekete geçmiştir. 400 bin varil taşıma kapasiteli ilk hattan sonra 500 bin varil taşıma kapasiteli ikinci hattın da devreye girmesiyle Kuzey Irak ekonomisine Türkiye'nin katkısı daha da artacaktır. Tüm bu gelişmeler neticesinde gelinen noktada tartışılan konu, Suriye'deki gelişmelere de koşut olarak, dört bölge ülkesinin (Türkiye, İran, Irak, Suriye) nasıl bölüneceği ve bu kopan parçalardan oluşan bir Kürt devletinin nasıl kurulacağıdır.

Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi'nin lideri Barzani'nin adımlarına karşılık, Bağdat'taki merkezi hükümet ise Türkiye'yi eleştirmektedir. İçişlerine müdahale etmekle, Kuzey Irak'ı bağımsızlık ilanı yönünde özendirmekle suçlamaktadır. Irak Başbakanı Maliki, Türkiye'nin izlediği Ortadoğu ve Suriye politikasının bölgeye büyük zarar verdiğini vurgulamaktadır. Türkiye'nin, merkezi hükümeti devre dışı bırakarak doğrudan Barzani yönetimini muhatap almasına, onunla petrol anlaşmaları imzalamasına karşı çıkmaktadır. Türkiye'ye karşılık vermek için de merkezi yönetimin açtığı ihalelere girmek isteyen Türk şirketlerine fiili engeller çıkarılmaktadır. Çıkarıldığı petrolü Türkiye üzerinden satmaya çalışan Barzani yönetiminin attığı adımlardan duyduğu rahatsızlığı gizlemeyen Maliki, anayasaya dikkat çekerek, Barzani ile yapılan petrol anlaşmalarının geçersiz olduğunu, anlaşma imzalayanların suç işlediğini belirtmektedir. Bağdat yönetimi, Tahran ve Şam ile ilişkilerini ise hızla güçlendirmektedir. Bu yönelim onun Rusya ve Çin ile ilişkilerine de yansımaktadır.

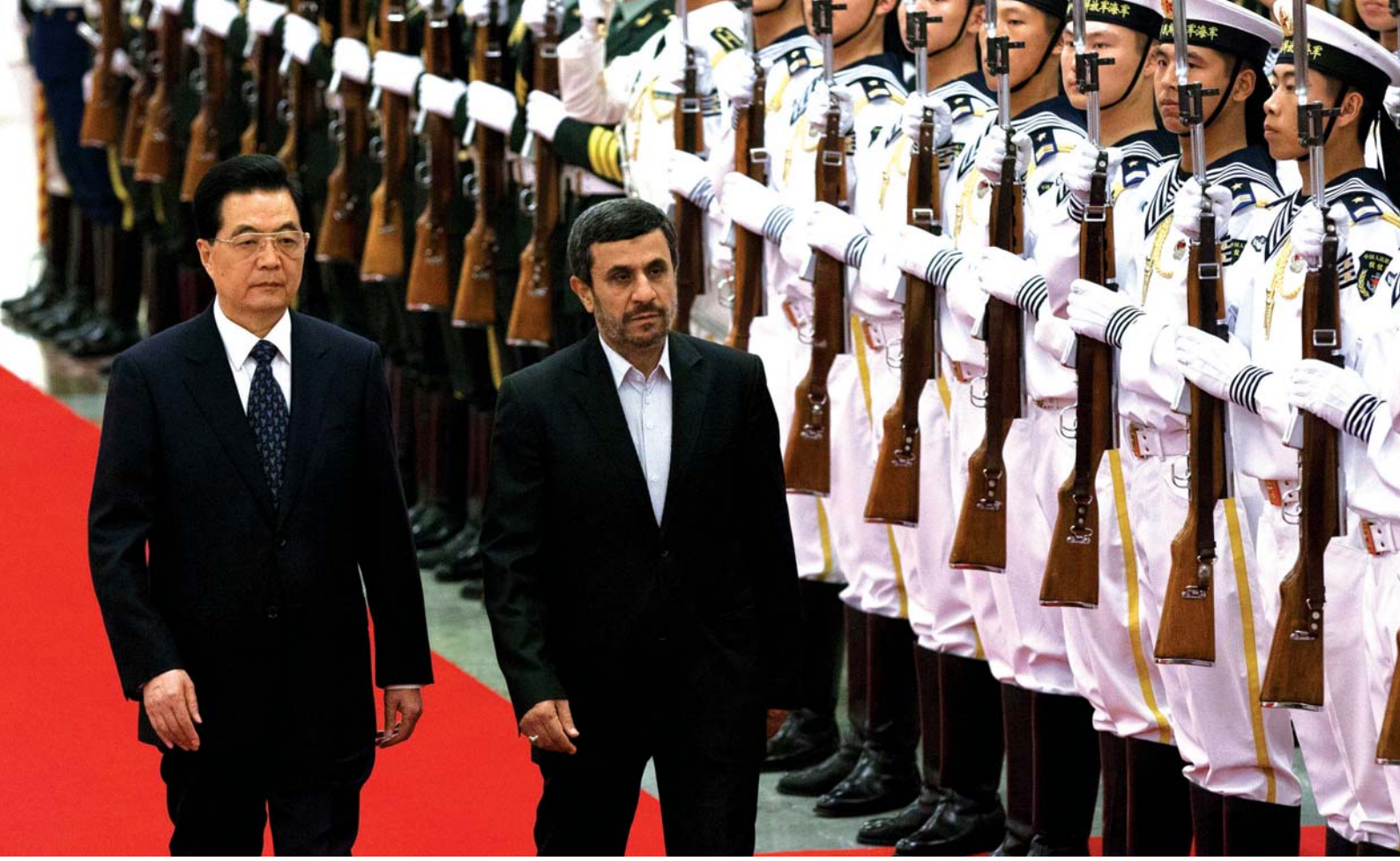
Irak'ta hayli uzun sürecek bir Arap-Kürt çatışması olasılığına dikkat çeken uzmanlar, bunun

nedenleri arasında öne çıkan unsurlardan birinin petrol olacağını belirtmektedirler. Böyle bir gelişmenin sadece ülke içinde kalmayacağı, hızlı bölgede ve dünyada da yankı bulacağı ve saflaşmalara neden olacağı kesindir. Denilebilir ki, Sovyetler Birliği'nin ve Doğu Bloku'nun çökmesinden sonra, 2. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da kurulan dengeler nasıl değişmiş ise ABD'nin Irak'ı işgal etmesi de bölgede 1. Dünya Savaşı sonrasında oluşan dengeleri sarsmıştır. Bu işgalden sonra yaşananlar, devamında Arap Baharı ve Suriye'deki iç savaş, ülkelerin sınırlarının ve rejimlerinin yeniden tartışılmasına neden olmuştur.

Suriye'deki İç Savaş ve Türkiye

Suriye'deki gelişmeler Türkiye'yi yakından etkilemektedir. Türkiye'nin en uzun kara sınırına sahip olduğu komşusu olan ülkedeki tüm gelişmelerin Türkiye'ye yansması, siyasi, iktisadi, toplumsal anlamda yankı bulması doğaldır. Suriye'deki iç savaşta Türkiye'nin Cumhurbaşkanı Esad karşıtlarını desteklemesi nedeniyle siyasi ve diplomatik ilişkilerin yanında, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler de, sınır ticareti başta olmak üzere kesilmiştir. Bu süreçte Türkiye, kimi hesaplara göre en az 30 milyar dolar kaybetmiştir. Suriye'de olaylar patlak verdiğinde ilk aşamada açıktan tavır almayan, bir süre sonra ise rejim karşıtlarına destek veren Türkiye'ye karşı Suriye'nin de politikası değişmiştir. Yıllarca gerginlik yaşayan iki ülke (Hatay meselesi, su sorunu ve Şam'ın yıllarca terör örgütü PKK'ya verdiği destek nedeniyle) hem Suriye'nin geri adım atması hem de dünya ve bölge dengelerindeki değişimler nedeniyle ilişkilerini normalleştirdikten, ikili ilişkileri belli bir düzeye taşıdıktan sonra yeniden gerginlik yaşamaya başlamışlardır. İlişkilere özel önem verildikten, ikili ticaret, sınır ticareti arttıktan, karşılıklı olarak vizeler kaldırıldıktan, 2009'da ortak bakanlar kurulu düzenlendikten sonra, ilişkilerin hızla gerilmesi, turizmde ticarete dek her alana yansımıştır.

ABD ve Alman kaynaklarında son dönemde sık sık Suriye ordusunun kaybettiği mevzileri yeniden kazandığı, muhaliflerin güç kaybettiği yazılmaktadır. Öte yandan terör örgütü PKK'nın

ABD'nin İran'a uyguladığı ambargoya, onu yalnızlaştırma ve çevreleme politikalarına karşı, İran'ın da hem bölgesel çapta yanıtları olmuştur hem de Asya'dan Latin Amerika'ya uzanan çok geniş bir hatta ABD ile mesafeli ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir.

Suriye kolu olan PYD'nin, ülkenin kuzeyinde özerklik ilan etmeye hazırlandığı, Suriye muhalefeti içindeki kimi İslamcı gruplarla silahlı çatışmalara girdiği bilinmektedir. PYD hem terör örgütü El Kaide'ye bağlı El Nusra'ya karşı hem de Özgür Suriye Ordusu'na karşı çatışmaktadır. İlk toplantısını 160 ülkenin katılımıyla yapan "Suriye'nin Dostları" grubunun, Mayıs 2013'te Ürdün'ün başkenti Amman'da ancak 11 ülkenin katılımıyla toplanması da Esad'ın elinin güçlendiğine ve muhalefetin durumuna ilişkin önemli bir göstergedir.

Küresel ölçekte Rusya ve Çin'in, bölgesel güç olarak da İran'ın Suriye'ye verdiği destek Esad'ın elini rahatlatırken, muhaliflerin dağıntığı, terör eylemlerine başvurmaları ve Batı destekli olmaları da halk nezdinde güç kazanmalarını engellemiştir. Ortadoğu'da önemli bir politik aktör olan, İran ve Suriye'nin desteklediği Hizbullah'ın da tüm gücüyle Esad'ın arkasında olduğunu unutmamak gerekir. Nitekim Esad'ın direnmesi ve

muhaliflerin gerilemesine koşut olarak son dönemde ABD bile Esad'ı, "Suriye bunalımının barışçıl yollardan çözümüne" davet etmiştir.

Bu süreçte Türkiye'nin Suriye sınırında ciddi bir güvenlik açığı oluşmuştur. Reyhanlı'daki saldırı örneğinde olduğu gibi, Türk toprakları teröre açık hale gelmiştir. Ayrıca Suriye topraklarından açılan ateş nedeniyle çok sayıda Türk yurttaşı ölmüş ya da yaralanmıştır. Tüm bu gelişmeler Türkiye'nin Suriye politikasında kimi değişiklikler yapmasına neden olmuştur. Suriye'deki kanlı çatışmalar sonrasında sık sık gündeme getirilen "dışarıdan müdahale", "uçuşa yasak bölge", "tampon bölge", "güvenlik koridoru" gibi önerilerin hiçbiri şimdiye dek yaşama geçmemiştir.

İran'daki Son Gelişmeler ve Türkiye

Türkiye ve İran bölgenin tarihsel olarak rekabet halinde olan iki büyük ve güçlü ülkesidir. Aralarındaki sınır 1639 tarihli Kasr-ı Şirin

Antlaşması'ndan beri değişmemiştir. İki ülke tarihsel olarak güç mücadelesi içinde olmaları-na, bölgesel güç olmak için rekabet etmelerine karşın, birbirlerine yönelik bir toprak talebi ve sınır ihlali yoktur. Bir zamanlar iddia edildiği üzere İran'ın Türkiye'ye rejim ihracı çabaları da son bulmuştur. O nedenle İran, diğer ülkelere nazaran, Türkiye için tehdit sıralamasında son yıllarda alt sıralarda gelmektedir. Kaldı ki İran'ın güçlü, gerçekçi, akılcı ve pragmatik bir diplomasi anlayışı vardır. Türkiye ile dengeleri gözetdiği gibi, Avrupa ülkeleriyle de doğrudan karşı karşıya gelmemektedir. Hatta ve hatta Almanya ve Fransa ile günümüzde bile ilişkileri iyidir.

İran'ın tehdit algılamasında iki ülke öne çıkmaktadır: ABD ve İsrail. Bölgesel olarak ise Türkiye, Suudi Arabistan ve Pakistan ile rekabet etmektedir. Kendisinin ekonomik ambargo ve siyasal dışlanmanın ötesinde ABD tarafından bölgedeki üsler vasıtasıyla da çevrelendiğini düşünmektedir. İsrail'in elinde çok güçlü silahların yanında nükleer silahlar olduğuna dikkat çekerek, kendi nükleer faaliyetlerinin barışçıl amaçlar güttüğünü ve buna da hakkı olduğunu savunmaktadır.

İran-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin başta Suriye ve Irak olmak üzere Ortadoğu politikası ve İran'a yönelik olduğu düşünülen füze kalkını radarı nedeniyle hayli gerginleşse de İran yine de Türkiye için öncelikli tehdit değildir. İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda da Türkiye'nin tavrı, batılı müttefikleri gibi sert ve tehditkâr olmamıştır. Hatta Türkiye bu konuda İran ile batı arasında arabuluculuk yapmaya talip olmuş, bu yönde adımlar atmış, kimi doğrudan ve dolaylı temaslara ev sahipliği yapmış, BM Güvenlik Konseyi'nde de konuyla ilgili İran aleyhindeki bir karara Brezilya ile birlikte "hayır" oyu vermiştir.³

Dünyanın en büyük petrol ve doğalgaz üreticilerinden olan İran'da bir süre önce yapılan seçimlerde cumhurbaşkanlığına görece "ılımlı" ve Batı ile diyaloga açık bir isim seçilmiş ise de Tahran'ın temel politikalarından vazgeçmesi söz konusu değildir. Nitekim yeni seçilen cumhurbaşkanı Hasan Ruhani, esnek, Batı ile iletişim kanallarını açık tutmaya olumlu bakan, uluslararası kamuoyunun hassasiyetlerini dikkate alan bir lider

görüntüsü vermekle birlikte, temel dış politika yönelimlerinde, Suriye ve Irak politikalarında, nükleer programlarında bir değişiklik yapmaya çağını da ısrarla belirtmektedir. Ruhani, öncelikle ekonomiyi düzeltmeye çalışacağını, ülkesine yönelik ambargonun kaldırılması için uğraşacağını vurgulamaktadır.

ABD'nin İran'a uyguladığı ambargoya, onu yalnızlaştırma ve çevreleme politikalarına karşı, İran'ın da hem bölgesel çapta yanıtları olmuştur hem de Asya'dan Latin Amerika'ya uzanan çok geniş bir hatta ABD ile mesafeli ülkelerle ilişkilerini geliştirmiştir. İran'a uygulanan ambargoda başı çeken ABD, İran doğalgazının Avrupa ve Uzakdoğu'ya ulaştırılmaması için Türkiye dahil pek çok ülkeye baskı yaparken, İran da Rusya ve Çin'le ilişkilerini geliştirmiştir. Nitekim Çin, İran doğalgazının en büyük müşterisidir. Ancak Çin'e giden güzergâh sorunludur. Öte yandan İran'ın Irak ve Suriye üzerinde ciddi bir nüfuzu vardır. Bahreyn'de artan İran etkisine karşılık Suudi Arabistan sert önlemler almıştır. İran'ın Batı karşıtı söylemleri, Sünni Arap halkları arasında bile takdir toplamıştır.

Türkiye Nasıl Davranmalı?

Ortadoğu gibi zorlu, sorunlu, karışık ve büyük güçlerin oyun sahası olan bir bölgede siyaset yapmak zordur. Diplomasi ustalık, bilgi, birikim, deneyim gerektirir. İslam ve Arap dünyası türdeş değildir. Çeşitlilik gösterir. Bu durum da olabilecekleri önceden kestirmeyi güçleştirmektedir. Arap İslam ülkelerinin çoğunda kurumlaşma zayıftır. Demokratik siyasal kültür yok denecek düzeydedir. Otoriter yapılar egemendir. Din, mezhep, etnik köken, aşiret ilişkileri öne çıkmaktadır. Yurttaş kimliği, sınıf kimliği güçlü değildir. Ekonomik altyapı, sanayi altyapısı zayıftır. Hem yoksulluk hem de gelir dağılımı eşitsizliği dikkat çekici boyutlardadır. Siyasal yapı özellikle ABD'den gelen dış etkilere açıktır. O nedenle Arap ülkelerini tahlil ederken dikkatli olmak, Batı kökenli kavramlar, kurumlar ve süreçlerle açıklamaktan uzak durmak, kendi tarihsel, siyasal, toplumsal, kültürel gerçeklerini dikkate almak zorunludur. Dahası; sanayi devriminin, aydınlanmanın, kadın-erkek eşitliğinin, laikliğin, çoğulculuğun, hu-

İran-Türkiye ilişkileri, Türkiye'nin başta Suriye ve Irak olmak üzere Ortadoğu politikası ve İran'a yönelik olduğu düşünülen füze kalkanı radarı nedeniyle hayli gerginleşse de İran yine de Türkiye için öncelikli tehdit değildir. İran'ın nükleer faaliyetleri konusunda da Türkiye'nin tavrı, batılı müttefikleri gibi sert ve tehditkâr olmamıştır.

kukun üstünlüğünün, özgürlüğün, katılımcılığın, şeffaf yönetimin olmadığı toplumlarda demokrasinin hayata geçemeyeceğini hiç akıldan çıkarmamak gerekir.

Araplar arasında Türkiye ve Türklere ilişkin de tek bir bakış açısı, yaklaşım ve tepki yoktur. Önyargılar ise yaygındır. Araplar arasında Türkleri ikinci sınıf olarak görenler de, Türkiye'de "yeni Osmanlı" söyleminin öne çıkmasına koşut olarak Türkiye'nin bölgeye yeniden "ağabey", "hami", "öncü", "kurtarıcı", "koruyucu", "lider" olarak gireceğini düşünüp ürkenler de vardır. Yine Araplar arasında tüm geri kalmışlıklarının nedenini Osmanlı İmparatorluğu dönemine bağlayanlar çok olduğu gibi, küçük bir azınlık ise Türkiye'nin Batı emperyalizmine karşı ulusal bir Kurtuluş Savaşı verdikten sonra laik bir cumhuriyet kurmasını takdir etmekte, saygı duymaktadır. Kısacası tek bir Osmanlı veya tek bir Türkiye algısı yoktur. Arapların, son yıllarda kimi çevrelerde Türkiye ile özdeşleştirilen "ılımlı İslam" modeline ne kadar sıcak baktıkları da ayrı bir tartışma konusudur. Nitekim ABD ve Avrupa'da pek çok uzman, Mısır'da ve Türkiye'de yaşanan gelişmelerden sonra "ılımlı İslam" modelinin de itibar yitirdiğini belirtmektedir.

Türkiye açısından bakıldığında ise son dönemde bölge ülkeleriyle ilişkilerin, özellikle de Bağdat, Şam, Tahran, Kahire gibi önemli başkentlerle olan münasebetlerin gerginleştiği görülmektedir. Bu durumun çok farklı nedenleri vardır. Kısaca anımsatmak gerekirse Irak, Türkiye'nin içişlerine karıştığını, kuzeydeki Kürt Bölgesel Yönetimi'ni doğrudan muhatap alıp, onu bağımsızlık yö-

nünde teşvik ettiğini düşünmektedir. Suriye, ülkedeki iç savaşta Türkiye'nin aktif olarak silahlı muhalif gruplara destek vermesini, Esad karşıtlarını tek bir çatı altında toplamak, aralarındaki sorunları çözmek için çabalamasını eleştirmektedir. İran, Türkiye'nin genelde Ortadoğu, özelde ise Irak ve Suriye politikalarında Türkiye ile karşı saflardadır. Ayrıca Türkiye'nin füze kalkanı radarına ve patriot füzelerine topraklarını açmasını, doğrudan kendisine yönelik bir tehdit olarak algılamaktadır. Türkiye'nin İslam dünyasında ve Arap aleminde öne çıkmaya çalışmasını, kendisinin önünü kesme çabası olarak yorumlamaktadır. Mısır ise Cumhurbaşkanı Mursi'nin devrilmesi sonrasında Türkiye'nin takındığı tutumdan rahatsızdır ve bunu içişlerine müdahale olarak gördüğünü yetkili ağızlardan açıklamaktadır.

Tüm bu gelişmeler, Türkiye'nin yakın komşularından başlayarak bölgede hızla yalnızlaştığı yönünde bir algının doğmasına neden olmuştur. Sık sık dillendirilen "örnek ülke", "yükselen güç", "küresel oyun kurucu", "yeni Türkiye modeli" gibi iddialı sıfatların beklenen ilgiyi ve etkiyi yaratmadığı, tersine endişeye neden olduğu görülmüştür. Türkiye'nin sözleri ile yapabilecekleri arasındaki uyum, devlet kapasitesinin sınırları, Ortadoğu'da ve İslam ülkelerindeki yumuşak gücünün, itibarının, nüfuzunun boyutları sadece bölgede değil, Batıda da sorgulanmaya başlamıştır. Suriye örneğinde olduğu gibi, iktidardaki rejimle tüm ilişkileri kesip, silahlı muhalif grupları teşvik edip, desteklemek yerine, diplomatik kanalları muhafaza etmek, Türkiye'nin güvenliğine öncelik vermek gerektiği daha yüksek sesle dillendirilir olmuştur.

Sonuç

Bölge ülkelerinin ve özellikle de üç sınır komşusunun, yani İran, Irak ve Suriye'nin Türkiye'nin dış politikasından duydukları rahatsızlık, onları, zaten varolan ilişkilerini daha da geliştirmeye ve Türkiye'ye karşı birlikte hareket etmeye yöneltmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'nin tüm iddialı söylem ve çabalarına karşın, bölgesel liderlik yapmak için gücünün ve ilişkilerinin yeterli olmadığı görülmüştür. Ekonomik, politik, toplumsal, bilimsel, teknolojik gücü iddialı hedefler için yeterli olmadığı gibi, Ortadoğu ülkelerinin "Osmanlı İmparatorluğu dönemi barışının ve istikrarının özlemiyle yanıp tutuştuğu" yönünde kimi çevrelerde sıkça dillendirilen iddialar da temelsizdir. Din temelli bir birlik Müslüman Araplar arasında bile tutmamışken, Türkiye öncülüğünde bunu sağlamaya çalışmanın çok da

anlamalı bir çaba olmadığı görülmüştür. Arap sokaklarında 2-3 yıl önceki Türkiye imgesi ve algısı da kalmamıştır.

Türkiye'nin AB ile ilişkilerinde yaşanan soğukluk, Gezi Parkı olayları sonrasında yaşanan büyük iç gerilim ve kırılmalı ekonomik yapısı da bölgedeki gücünün ve liderlik iddiasının sorgulanmasına neden olan diğer gelişmelerdir. Yunanistan, Ermenistan ve hatta Azerbaycan'la yaşanan gerilimler ve "Kürt açılımı" olarak adlandırılan sürecin inişli çıkışlı bir seyir izlemesi de dış politikadaki manevra sahasını daraltan diğer gelişmelerdir. Türkiye için bölgesel güç olma iddiasını, tüm ulusal güç unsurlarını ahenkli şekilde yöneterek, kuvvet, zaman, mekân dengesini gözeterek, jeopolitiği dikkate alıp,⁴ gerekli stratejileri izleyerek hayata geçirmek, daha doğru ve gerçekçi bir yol olarak görünmektedir.

0

DİPNOTLAR

- 1 Condoleezza Rice, "Transforming The Middle East", Washington Post, 07. 08. 2003.
- 2 "Taliban'a 150 Milyon Dolar", **Cumhuriyet**, 05. 08. 2013, s: 12.
- 3 Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bkz: "İran Nükleer Krizinin Türkiye'ye Olası Etkileri", Atilla Sandıklı – Bilgehan Emeklier, BİLGESAM Raporu, No: 47, İstanbul, 2012.
- 4 Jeopolitiğin Türkiye'ye sunduğu riskler ve fırsatlar için bkz: "Jeopolitik ve Türkiye", Atilla Sandıklı, BİLGESAM Raporu, No: 27, İstanbul, 2011.